

UOT 372. 857

Elnurə Fazil qızı Səfərova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-4151-1750>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).162-165](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).162-165)*

Zərifə Rəsul qızı İsmayılova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-9700-0116>*

**BIOLOGİYA DƏRSLİKLƏRİNƏ DİFERENSİAL YANAŞMANIN TƏTBİQİNDƏ
YARADICILIĞA YÖNƏLMİŞ METODLARDAN İSTİFADƏ**

Эльнура Фазиль гызы Сафарова

*доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по биологии*

Зарифа Расул гызы Исмаилова

*доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по биологии*

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРЕАТИВНО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ МЕТОДОВ ПРИ
ПРИМЕНЕНИИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА К УЧЕБНИКАМ
БИОЛОГИИ**

Elnura Fazil Safarova

*associate professor of the Azerbaijan State Pedagogical University
doctor of philosophy in biology*

Zarifa Rasul Ismayilova

*associate professor of the Azerbaijan State Pedagogical University
doctor of philosophy in biology*

**THE USE OF CREATIVITY-ORIENTED METHODS IN THE APPLICATION OF A
DIFFERENTIATED APPROACH TO BIOLOGY TEXTBOOKS**

Xülasə. Şagirdlərlə istər fərdi işləyərkən, istərsə də cütlərlə və kollektivlə işləyərkən dərslikdən istifadənin əhəmiyyəti vacibdir. Bu zaman diferensial yanaşma və yaradıcı metodların tətbiqi əhəmiyyətlidir. Həmçinin dərsliklə işləyən zaman zəif oxuyan və istedadlı şagirdlər üçün perspektivli istiqamətlər nəzərə alınmalıdır. Biologiyanın tədrisi zamanı şagirdlərin biologiyanı və ya digər fənləri öyrənməyə marağının artması dərslikdə öyrəndiyi materialın yeniliyindən və əlçatan olmasından asılıdır. Məsələn zəif oxuyan şagirdlər üçün dərs materialının həcmnin azaldılması, dərsliklərdəki verilmiş tapşırıqların çətinlik dərəcəsinin minimuma endirilməsi onların dərsdə fəal iştirakına, biologiya fənninə dair bilik, sosial – mədəni bacarıq və inkişafına səbəb olur.

Biologiya dərsliklərindən istifadə edərək yaradıcılığa yönəlmiş tapşırıqların verilməsi zamanı zəif göstəricisi olan hər bir şagirdin mövzunu öyrənməyə marağı artır, biologiyanı yavaş-yavaş, mərhələlərə uyğun olaraq mənimsəyir.

Açar sözlər: *biologiya, dərslik, diferensial, metod, yaradıcı*

Аннотация. Важность использования учебника важна при работе с учащимися как индивидуально, так и в парах и группах. В это время важно применять дифференцированный подход и творческие методы. Также при работе с учебниками следует учитывать перспективные направления для слабых и одаренных учащихся. В ходе преподавания биологии повышение интереса учащихся к изучению биологии или других предметов зависит от новизны и доступности изучаемого материала в учебнике. Например, сокращение объема учебного материала для учащихся со слабыми навыками чтения, минимизация степени трудности заданных заданий в учебниках приводит к их активному участию в уроке, знаниям предмета биологии, социальным и культурным навыкам и разработкам.

При задании творческих задач с использованием учебников биологии у каждого ученика со слабым показателем повышается интерес к изучению предмета, биологию он усваивает медленно, поэтапно.

Ключевые слова: биология, учебник, дифференциал, метод, креатив

Abstract. The importance of using a textbook is important when working with students either individually or in pairs and groups. At this time, it is important to apply a differential approach and creative methods. Also, when working with textbooks, promising directions for weak and gifted students should be taken into account. During the teaching of biology, the increase of students' interest in learning biology or other subjects depends on the novelty and accessibility of the material they learn in the textbook. For example, reducing the amount of study material for students with poor reading skills, minimizing the degree of difficulty of the given tasks in the textbooks leads to their active participation in the lesson, their knowledge of the subject of biology, social and cultural skills and development.

During the assignment of creativity-oriented tasks using biology textbooks, the interest of each student with a weak indicator in learning the subject increases, he learns biology slowly, according to the stages.

Key words: biology, textbook, differential, method, creative

Diferensial yanaşma dedikdə istər məktəb daxilində, istərsə də məktəb xaricində dərslər sistemini çərçivəsində təhsilalan şagirdlərin ümumi və şəxsi inkişafını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilən bir işdir. Diferensial yanaşma- məktəb daxilində eyni sinif və ya təlim şəraitində öyrənməsinə, intellektinə, təlim nailiyyətlərinə, qavramasına, təfəkkürünə, xarakterinə, dilinə, dininə və s. başqa fərdi xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənən şagirdlərlə müxtəlif metod və üsulların köməyi ilə işləmək və keçirilən dərslərin və mövzuların hər qrupa daxil olan şagirdə uyğun olaraq planlaşdırılması və tədris olunmasıdır. Eyni məkanda müxtəlif öyrənmə xüsusiyyətlərinə və tələblərinə görə bir-birindən seçilən qruplara-heterogen sinif deyirik və diferensial yanaşmanı bu mühitdə tətbiq etmək mümkündür. [1]

Əvvəllər diferensial yanaşmanın tətbiqi deyildikdə, bunun ancaq zəif və ya pis oxuyan şagirdlərə yönəlmiş proses olduğu düşünülürdü. Həmçinin, ən güclü oxuyan və ya istedadlı şagirdlərə də. Diferensial yanaşmanın tətbiqində əsas vəzifə və öncəlik bir-birindən maraqlı, meyl, qabiliyyət, bacarıq, dərk etmə və idrak etməsinə görə fərqlənən təhsilalanlara təhsilin əlçatan və maksimum səviyyədə əhatəliliyini təmin etməkdir. Bunu elə təşkil etmək lazımdır

ki, təhsil mühitində ən zəif oxuyan şagirdə belə oxumağa həvəs yaransın, fənn üzrə öz bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirə bilsin.

İndiki zamanda məktəblərdə fəaliyyət göstərən müəllimlər artıq şagirdləri elə öyrətməyə can atırlar ki, sinif daxilində həm güclü, həm zəif şagirdlərin bilik və bacarıq səviyyəsi inkişaf etsin və güclənsin. Bu məqsədlə dərslər keçən müəllimlərin şagirdləri bir neçə müvəqqəti tipoloji qruplarda birləşdirir. Təlim prosesini həmin tipoloji qrupların imkanlarına uyğun olaraq təşkil edir. Və bu fəaliyyətin effektivliyi özünü zəif şagirdin güclü şagirdə çevrilməsində göstərir.

Nümunəsini verdiyimiz tipoloji qrupları bir neçə yerə bölə bilərik: “yüksək-orta -aşağı təhsil səviyyəsinə malik şagirdlər”. Şagirdlərin bu cür qruplara bölünməsi üçün şübhəsiz ki, meyarlar olmalıdır : [6]

- Şagirdlərin sahib olduğu biliklərin dərəcəsi
- Onların zehni işləmə qabiliyyəti
- Müxtəlif idrak proseslərindən istifadə
- Təhsil prosesində məlumatları təhlil və ümumiləşdirmək bacarıqları
- Sərbəst işləmə qabiliyyəti
- Zehni və intellektual fəaliyyətin performans səviyyəsi

Sinfin bu cür tipoloji qruplara ayrılması biologiyanın tədrisində diferensial yanaşma vasitəsilə səmərəli öyrənmə və öyrətmə üçün əlverişli mühit yaradır. Araşdırılan ədəbiyyatlar və aparılmış tədqiqat işlərinin nəticələrinə diqqət yetirsək görərik ki, həqiqətən də şagirdlərin belə qruplara ayrılmasının təlim prosesinin nəticələrinə olduqca müsbət təərəfləri vardır.

Müəllimin ən başlıca vəzifəsi və qayəsi ondan ibarətdir ki, o, dərs keçdiyi şagirdlərin maraqlarına, istəklərinə, bilik, bacarıq və vərdişlərinə uyğun öyrənmə şəraiti yaratsın. Həmçinin şagirdlərin müxtəlif səviyyələr üzrə inkişafını həyata keçirmək üçün düzgün seçilmiş planlaşdırma və təlim müəllimin əsas vəzifələrindən biridir. [4]

Düzgün və etibarlı təşkil olunmuş diferensial yanaşma çətin işdir, təkcə aşağı təhsil səviyyəli və ya xüsusi bacarıqlı şagirdlərin deyil, bütün şagirdlərin eyni zamanda da inklüziv şagirdlərin təhsil səviyyəsinin artırılmasına yönəlməlidir. Biologiyanın tədrisində diferensial yanaşmanın əsas məqsədi hər bir şagirdin biologiya fənni üzrə bilik və bacarıqlarının, kompetensiyalarının maksimum dərəcəyə gətirmək, təhsilalanların fərdi xüsusiyyətlərini göz önündə saxlayaraq onlarda səmərəli öyrənməni təmin etməkdir.

Məktəb biologiya dərsliyinin funksiyaları:

- Məlumatlandırıcı;
- Motivasiya;
- Özünə nəzarət;
- Nəzarət və düzəliş;
- İnkişaf;
- Tərbiyəvi;
- Fəaliyyət;

Əsas bilik mənbəyi kimi dərsliklər sinifdə diferensiallaşdırılmış mühit yaratmaq və şagirdlərə diferensial yanaşmanı tətbiq etmək üçün vacib elementlərdən biri hesab olunur və bu mühitin təşkili üçün pedaqoji yardım sistemi yaradılmalıdır:

- ✓ standart məşqlər;
- ✓ qeydlər (şifahi təqdimat, esse və s. hazırlamaq üçün);
- ✓ verilmiş tapşırıqları həll etmək üçün təlimatların mətni;
- ✓ edilə biləcək səhvlər haqqında xəbərdarlıqlar, tapşırığı yerinə yetirərkən düzgün olmayan yanaşmalar və s.;

✓ şifahi və ya yazılı təqdimatlar üçün ətraflı və ya qısa planlar;

✓ şagirdin etibar edə biləcəyi qaydalar, sxemlər, modellər tapşırıqları yerinə yetirmək;

✓ tapşırığı yerinə yetirmək üçün rəsmlər, diaqramlar, alqoritmlər şəklində məşqdə əlavə kömək;

✓ əvvəllər yerinə yetirilən oxşar tapşırıqların göstəriciləri;

✓ tapşırığın yerinə yetirilməsinin cavabları (açarları) və ya nəticələri;

✓ aparıcı suallar vermək;

✓ tapşırıqların özlərində fərqləndirici amillərin proqramlaşdırılması (tapşırıqlara daxil olan diferensiallaşdırıcı suallar);

✓ mürəkkəb tapşırıqda komponentlərin müəyyən edilməsi və s [2].

Dərslikdə öz əksini tapmış istinad materialları şagirdlər mühüm bacarıqlar formalaşdırır ki, onlardan biri də şagirdlərdə əks etdirmə bacarığıdır. Mövzuya aid cədvəllərin və sxemlərin, eyni zamanda şəkillərin və qrafiklərin dərslikdə əks olunması və təqdim edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir və şagirdin məntiqi təfəkkürünün və düşünmə qabiliyyətlərinin inkişafına kömək edir: [5]

✓ Sxemlər biologiya fənni üzrə mövzuya aid fikirləri və mülahizələri ümumiləşdirilmiş formada bir sistem kimi başa düşməyə imkan verir.

✓ Dərslikdə verilmiş mövzuya aid bir sxemin məzmununun müxtəlif mürəkkəblik dərəcələrini nəzərə alaraq, şagirdə istiqamətləndirici suallar vermək məqsəduyğundur.

✓ Eyni zamanda biologiya dərsləri zamanı dərsliklər də öz əksini tapmasa da belə diaqramlarla işləmək, məlumatın öyrədilməsi və mətnin semantik emalı üzrə məqsədyönlü işin təşkili üçün mühümdür. Belə ki, verilmiş diaqramı təhlil edərək şagirdlər orada mövzuya aid aparıcı suallara cavab axtarırlar, suallar verir, plan qurur, beləliklə əsas məzmunu dərk etmiş olurlar .

Təsvirin vizual qavranılmasına əsaslanan tapşırıqlar üçün ümumi olan, şagirdin ətraf həyatının müasir reallıqlarını tanımaq və ya dərk etmək, incəsənət və mədəniyyət dairəsinə cəlb etmək, yəni ümumi mədəni inkişafdır. Biologiya dərsliyində təqdim olunan diferensiallaşdırılmış pedaqoji dəstək sisteminin əsas məqsədi həm

istedadlı, həm də zəif hazırlıqlı, həm də inklüziv şagirdlərin qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə, bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək etmək arzusundadır. Bu, onlara müxtəlif vəziyyətlərdə biologiya resurslarından şüurlu şəkildə istifadə etməyə, biologiyanın gözəlliyini və zənginliyini yaşamağa kömək edəcəkdir.

Əgər biologiyanın tədrisi inklüziv siniflərdə həyata keçiriləcəksə, biologiya dərsləkləri özünün əhatəliliyinə görə seçilməlidir, çünki dərslək həm istedadlı, həm də müəyyən səbəblərdən geridə qalan şagirdlərin təlim maraqlarını maksimum dərəcədə ödəməlidir. Bunun üçün təlim materiallarının seçilməsinə və dərsliyə daxil edilməsinə diferensial yanaşılmalı, hər bir sinifdə şagirdlərin inkişaf səviyyələri nəzərə alınmalıdır. Bildiyimiz kimi, inklüziv təhsil bütün uşaqların və şagirdlərin təhsil hüququnu nəzərdə tutur. Buna görə də ilk növbədə bu sahədə müəllimlərin köməkçiləri dərsləklərdir. Inklüziv şagirdlər üçün dərsləklərdə bir neçə xüsusiyyətlərə diqqət yetirmək lazımdır: [3]

- Şagirdlərə veriləcək tapşırıqlar məsləhətdir ki, daha kiçik hissələrə ayrılсын, şagirdlərin hər bir kiçik hissələrə diqqət yetirməsi belə olduqda asan olacaqdır;

- Dərsləkdə həmçinin oyunlar, rollu oyunlar və simulyasiyalar kimi praktiki bacarıqların formalaşmasına yönəlmiş texnikalardan geniş istifadə olunmalıdır;

- Eşitmə qüsurlu və disleksiyalı təhsilənlər üçün audio-vizual köməkçi vasitələrdən istifadə etmək;

- Görmə qüsuru olan şagirdlərə görə kitabın məlumatverici hissəsində çap hərflər daha böyük miqyasda olduqda, əyani vəsaitlərdə kontrast rənglər düzgün işləniləndə, məsələn ağ və qara, əyani vəsaitlər ətraflı izah olunduqda təlim prosesi daha səmərəli alınır.

Problemin aktuallığı. Təlim prosesində diferensial yanaşma problemi, şagirdlərin müstəqil işləmədən istifadə edilməsi zərurəti aktuallaşdıqdan sonra yenidən gündəmə gəlmişdir. Ona görə də, bu halda ilk növbədə ön plana müstəqil işlər çərçivəsində sinifdaxili diferensiallaşdırma çəkilmişdir və təlimin diferensiallaşdırılması üzrə tədqiqatlar məhz bu müstəqil işlər çərçivəsi ətrafında cəmlənmişdir. Biologiya dərsləklərində də diferensial yanaşma tətbiq olunmalı və yaradıcı metodlardan istifadə şagirdlərin mənimsəməsinə müsbət təsir göstərir.

Problemin elmi yeniliyi. Biologiya dərsləklərində diferensial yanaşmanın tətbiqi, o cümlədən yaradıcı metodlardan istifadə, fotosəkillər, rəsmlər təqdim olunan məlumatın vizual qavranılmasının, şagirdlərin fənni öyrənməyə marağını artırmağa, təxəyyülünü aktivləşdirməyə, emosional sfera, assosiativ əlaqələr, məntiqi təfəkkür, həmçinin aktiv fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün vasitədir. Biologiya müəllimləri dərsləkdən düzgün istifadə edərək diferensial yanaşmanı tətbiq etməli və yaradıcı metodlardan istifadə edərək dərslək praktik öyrədərək mənimsəmə keyfiyyətini artırabilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Biologiya dərsləklərində diferensial yanaşma dedikdə istər məktəb daxilində, istərsə də məktəb xaricində dərslək sistemi çərçivəsində təhsilənlər şagirdlərin ümumi və şəxsi inkişafını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilən bir işdir. Məqalədən ümumi təhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Allahyarova S. Diferensial yanaşma təlimdə geridə qalmanın aradan qaldırılması yolu kimi. - Bakı, - 2000, №2.
2. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. - Xüsusi istedadla malik uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə dövlət proqramı (2006-2010-cu illər) - Bakı: Təhsil, -2006.
3. Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil Məktəbləri üçün Biologiya fənni üzrə Təhsil Proqramı (kurikulum)/ tərt.ed. Ə. Urxan - Bakı, 2013..
4. Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) // -Bakı, Azərbaycan məktəbi. 2010. № 2.
5. Biologiyanın tədrisi metodikasından laborator və seminar məşğələlər: Dərslək vəsaiti / G.N. Hacıyeva, E.F. Səfərova, S.M. Axundova. – Bakı: Müəllim, -2020.
6. Bəylərov E.B. İstedadlı uşaqlar probleminə şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları baxımından yanaşılmalıdır. // Azərbaycan müəllimi. - 2016.

E-mail: seferovaelnure@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 10.09.2024.